HISTÒRIA

Els ponts de Castelló d'Empúries: una necessitat en una vila de l'edat mitjana

Per Salvador Famoso Arnau(*)

Resum

Durant l'estudi del pont Vell de Castelló d'Empúries vaig accedir a molta documentació que em va portar a conèixer altres ponts de la població i del seu terme municipal. De tots aquests destaquen els ponts edificats sobre la Muga i el pont de l'Estany. Els aixecats damunt dels recs fariners i drapers, des del segle XIV fins al XVIII, són ponts menors, d'una sola arcada. Es presenten també els ponts de la carretera de Roses, reconstruïts el segle XIX, i els de l'Estany, construïts al XX. Finalment, els pontarrons, edificats ja al segle XIV, i també als segles XVIII i XIX.

Paraules clau

Ponts i recs, situació, camins de destinació, arquitectura medieval aplicada als ponts

Abstract

Studying the Old bridge of Castelló d'Empúries I had access to many documents related to other bridges of this town and its municipality. Of all these, the more important ones were those built over the river Muga and the Estany bridge. Those built over the mill and draper channels, between the fourteenth and eighteenth centuries, were minor constructions of a single arch. I also discuss the bridges of the road to Roses, reconstructed in the nineteenth century, those of the Estany, built in the twentieth century and, finally, those small bridges built as early as in the fourteenth, and also in the eighteenth and nineteenth centuries.

Keywords

Bridges and irrigation channels, destination ways, medieval architecture applied to bridges

Recepció: 17/02/2013 • Acceptació: 04/09/2013.

* Coneixedor i cercador del patrimoni de Castelló d'Empúries.

DOI: 10.2436/20.8010.01.134
AIEE, Figueres, 44 (2013), pàg. 351-370

INTRODUCCIÓ

Damunt d'un promontori d'argiles quaternàries sobresortien, de forma clara, quatre puigs; el més meridional i el de menys alçada era el puig de Mercadal. Presidia aquest puig un petit castell, el qual donava nom a una població que s'havia format al seu voltant tancada dins d'un recinte murallat i que ja es coneixia des de l'any 879 com *villa Castilione* (Puig, 1996, 53-60). En el segle XI la casa comtal havia vist en aquestes terres un bon emplaçament per a defensar-se dels seus enemics i també opcions per poder promoure i desenvolupar nous projectes. A l'altre extrem, el riu la Muga donava nom al puig més apartat del nucli poblat, en el qual es construirà més tard el molí del Comte.[1]

La Muga era, en aquells moments, un riu sense control que buscava camí cap a mar per diferents indrets i formava en el seu recorregut diferents braços. A l'època medieval aquest territori, relativament apartat del mar, estava envoltat d'aigües de poca profunditat, entre les quals destacava l'estany de Castelló, amb aigües dolces i salades, i altres estanys propers a aquest, que es completaven amb uns grans aiguamolls propers al cordó litoral. Al segle XIV s'afegiren a aquest conjunt hídric les salines i la xarxa dels recs dels molins, amb la qual cosa la població castellonina quedà quasi envoltada d'aigua. En conseqüència, la casa comtal i els habitants de Castelló d'Empúries es veieren amb la imperiosa necessitat, durant els propers segles, de construir ponts. El primer d'ells fou com a resultat de donar continuïtat al camí, ja fresat, que menava des de Sant Martí d'Empúries fins a Castelló, pas que quedava barrat en èpoques de fortes pluges. La construcció del pont havia de donar solució a aquesta via de comunicació.

1. Arxiu Històric de Girona (AHG,) fons de Castelló, not. Bernat de Junquera, vol. 365-82.

El pont Vell del camí cap a Sant Pere als cortals i les closes. Una obra força desconeguda en la història local

No tinc cap prova arqueològica ni documental per saber el moment constructiu d'aquesta obra ni les seves característiques. D'altra banda, la bibliografia sobre aquest és quasi inexistent; només trobo algunes petites referències, escrites d'anys enrere, la primera de les quals és de Jeroni Pujades quan s'establí a Castelló com a assessor general del comtat d'Empúries, al primer terç del segle XVII. Pujades va veure el pont arruïnat i diu que se'n feia extracció de pedra per a diferents obres (l'església, el quarter nou, el pati de Sant Domènec, etc.). També comenta que "*tenía aquel puente nueve arcos con sus pedestales y todo él era de piedra picada*" (PUJADES, tom II, llib. III, cap. 58, 146). Segons l'estudi fet sobre les restes del pont, i que més endavant descriuré, crec que aquest no va tenir més de set arcades a la seva etapa final i quatre arcades en la seva primera fàbrica; amb el que sí que estic d'acord és que tot ell era de pedra picada.

Poca cosa més aporta l'historiador Pella i Forgas (PELLA, 1883, 531), que ens el descriu de forma breu com un pont gòtic, en el qual es cobrava la barra per a mantenir i reparar el camí que unia Castelló i Roses. Ens fa saber que "*tenia muchos y grandes ojos*" i que era menor que el pont de Peralada. Aquest gran historiador no va ser rigorós en descriure l'arquitectura del pont ni tampoc a comparar-lo amb el de la veïna població; també s'equivocava quan feia referència al cobrament del pontatge per a mantenir el camí de Roses, ja que aquest es feia amb el pont de l'Estany.

José Eugenio Borao Mateo afirma, al respecte del pont i quan parla de la possible estació ibèrica amb continuïtat romana que hi hauria als puigs que hem esmentat a la introducció, l'existència d'un pont romà que salvava la Muga (BORAO, 1987, 315). Anna Pujol i Puigvehí també veu indicis de construcció romana (PUJOL, 1989), com ara restes d'*opus caementicium* en els pilars que quedaren al descobert després de la neteja de la massa arbrada i la posterior mugada de l'any 1978, afirmació que descarto totalment atès que aquests pilars foren reconstruïts a mitjan segle XIV amb el reompliment clàssic per aquella època: morter de calç pedra i replè.[2] (Fig. 1)

Es troben altres referències sobre aquest pont, molt puntuals, que no aporten res de nou i remeten als esmentats historiadors i confirmen el mateix.

2. S'anomena replè al conjunt de fragments de maó o pedra, eventualment barrejats amb morter. En un document del segle XIV trobem aquesta paraula: *erradicando lapides et reble castri* (GIRONELLA, 2011, 256). En el vocabulari de la construcció del segle passat a les nostres contrades no s'utilitzava el mot reble, sinó replè.

Figura 1. Pilar reconstruït en el primer terç del segle XV. Darrere seu es pot veure part de l'arcada que formava part d'aquesta reconstrucció. (Foto de l'autor; maig, 1997).

Les restes del pont primitiu

El sistema constructiu romà deixava una empremta de qualitat en totes les seves intervencions i unes formes comunes dins l'arquitectura romana. He buscat aquesta manera de construir en les restes del pont que m'ocupa, amb l'esperança de trobar-ne alguns indicis, però, malgrat l'esforç, no ha estat possible.

A primera vista, el segon pilar del costat de ponent podria donar lloc a confusió, ja que l'esperó té un acabament diferent al dels altres pilars. La seva forma esmussada s'assembla amb el pilar del pont romà que es troba al Fluvià, entre Bàscara i Vilajoan. No obstant això, m'adono que es tracta d'una reconstrucció, feta amb un model semblant a l'expressat, amb una nova amplada i assentada sobre un nou fonament fet damunt un llit d'estaques. Aquest pilar és altament reforçat per a contrarestar la força de l'aigua que venia rebotada en aquest punt. Aquest treball podria tenir relació amb una obra feta l'agost de 1405 pel mestre d'obres castelloní Joan Canelles i un grup de treballadors; aquests reconeixen a Bartomeu Albert, clavari de la vila, el pagament d'unes quantitats pactades pels seus jornals per a treballar i reparar l'obra feta al *pilar forana versus meridiem pontis veteris dicte ville*.[3]

En el rebliment del tercer pilar vaig descobrir part de la base d'una columna romana,[4] així com un fragment d'un molí manual romà de pedra

3. AHG, fons de Castelló, *Liber Claveria*, 23 agost 1405.
4. Aquesta la vaig extreure i dipositar al magatzem municipal del soterrani del palau del Comtes, espai cedit per l'Ajuntament de Castelló al Grup Cultural Comtat d'Empúries com a dipòsit arqueològic.

volcànica, a més de la presència d'uns carreus grans, que s'acostaven a les mides treballades pels romans. Tot això, però, no permet assegurar tan gratuïtament que ens trobem davant d'una construcció romana, ans al contrari, el disseny i la tècnica romana no es veuen per enlloc del que queda d'aquesta important obra. (Fig. 2)

Les restes que avui dia tenim del pont, que podem veure i analitzar, es trobaven enterrades fins fa pocs anys.[5] Aquestes restes, després de ser estudiades amb tot rigor,[6] han donat prou informació com per afirmar que es tracta d'un pont medieval.

La meva anàlisi em porta a creure que el pont inicial tenia quatre arcades, amb unes bases o pilars molt amples i potents i uns fonaments en els caps prou importants.[7] No puc assegurar que les restes que en queden corresponguin totalment a la fàbrica primitiva, ja que, com veurem més endavant, el pont va patir moltes ruptures que degueren desfigurar la seva arquitectura original. Aquest canvi estructural és molt significatiu en la forma i en els materials, així que, analitzats els pilars i els fonaments primitius, també els que sortiren a la llum tocant a la riba de Castelló a l'any 1978,[8]

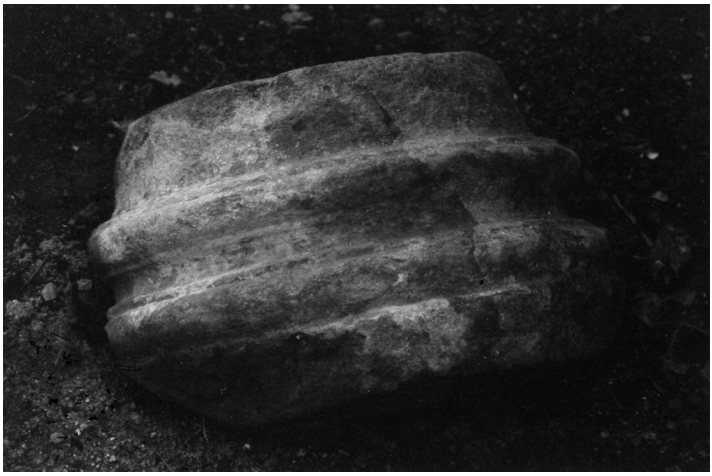

Figura 2. Model romà de base àtica que l'autor va recuperar d'entre les restes del pont l'any 1997. (Foto de l'autor; setembre, 1997).

5. Jo mateix recordo que amb uns onze anys, quan ens banyàvem en aquest lloc, dèiem, quan ens tiràvem a l'aigua: "vés amb compte que al fondo hi ha un bloc de pedra!". Això dóna una idea de l'actual nivell del riu.
6. L'any 1978 una grossa riuada va posar al descobert una part important d'aquesta estructura, la qual em va permetre el seu estudi arquitectònic i també fer un recull fotogràfic que, junt amb un altre de l'any 2005, m' han ajudat a entendre una mica més la seva arquitectura i la posterior reconstrucció.
7. Trobo una referència escrita sobre aquest pont de l'arqueòloga Anna Maria Puig, la qual creu, com jo, que es tractava d'un pont de quatre arcades (Puig, 1996, 64-65).
8. A dia d'avui aquests pilars es troben en part destruïts i enterrats per l'acció de les obres portades a terme en la construcció del nou pont, l'any 2003. Censuro la poca sensibilitat tinguda amb aquestes restes.

veiem que aquests últims s'acosten molt a les mides i al model que es va fer servir en el pont Nou del barri de sant Marc a finals del segle XIII.[9] Els primitius, en canvi, tenen una arquitectura i materials diferents (la pedra és molt més voluminosa), i un perímetre aproximat de més d'1 metre, sumats el pilar, el trencaaigües i l'esperó. En resum, es poden diferenciar clarament dos tipus de construcció, que donen peu a preguntar-me què va passar en aquesta obra desconeguda.

A excepció d'una arcada, no coneixem la llum de les altres tres, ja que no en queden restes. Els pilars han patit diverses reformes que els han desfigurat i també es troben una mica desplaçats del seu lloc original, per la qual cosa donar la llargada del pont és molt aventurat. Només l'existència de quatre arcades ens permetria acostar-nos, de manera aproximada, a quina podria ser l'amplada del riu en aquest punt.

Al respecte de l'amplada de la Muga, sembla que aquesta crearia certes dificultats al pont a l'hora d'absorbir grans quantitats d'aigua i vegetació. El cert és que en poc més d'una centúria aquest quedà greument tocat pels aiguats; tant és així que l'any 1312 el pont ja es trobava en procés de reparació. En aquesta, Ramon Barrot hi actuava com a procurador, i Ramon Colomer, mestres d'obres, encomanà la compra de 300 lloses de la pedrera de Vilamacolum, al preu de 80 sous.[10] A l'any 1317, trobem una altra important venda de pedres d'aquesta pedrera amb la mateixa finalitat: 200 pedres de fil i altres 100 dites buits, al preu de 108 sous i 4 diners.[11] El 1321 hi ha una nova venda de pedres de Vilamacolum per a aquest pont[12] i, en el mateix any, els procuradors de l'obra del pont reconeixen a Sibil·la de Mata, filla i hereva del cavaller Pere de Mata, el pagament estipulat en la deixa que feren el seu avi, pare i mare pel pont.[13] El setembre de 1333 encara es busquen diners per pagar l'obra, ja acabada: un dels sobreposats, que recaptava diners per l'obra del pont, apareix en un plet amb els drapers de Castelló (SOLDEVILA, 2008, 134).

Al costat d'aquest pont sabem que hi havia la capella romànica de Sant Lluc, de la qual en tenim coneixement l'any 1324[14] i el 31 de maig de 1336 gràcies a un benefici sacerdotal als cònsols i sagristà de l'església de Santa Maria.[15]

9. Aquests dos models tan similars es diferenciaven en els trencaaigües. Els del pont Nou eren a plom en el seu vèrtex i els nous del pas de Sant Pere presentaven desplom cap endins.
10. AHG, fons de Castelló, not. Bernat de Junquera, vol. 447, 17, any 1312/13.
11. AHG, fons de Castelló, not. Bernat de Junquera, vol. 92 47v, any 1317.
12. AHG, fons de Castelló, not. Bernat de Junquera, vol. 102, 10, any 1321.
13. AHG, fons de Castelló, not. Bernat de Junquera, vol. 102, 40v, any 1321.
14. AHG, fons de Castelló, not. Bernat de Junquera, vol. 111, 56v, any 1324.
15. AHG, fons de Castelló, not. Bernat de Junquera, vol. 82, 31 de maig de 1336.

El dret del pontatge al pont Vell i al pont Nou

A començament de l'any 1322, aquests dos ponts havien patit greus mugades, les quals sembla que foren reparades amb celeritat atès que aquest mateix any s'arrendà la barra dels ponts per un any al preu de 394 lliures, i els arrendataris contractaren un treballador.[16] L'any 1324 possiblement foren reparats de nou, malgrat que només es trobessin operatius durant quatre mesos; el document informa que els cònsols de Castelló, Guerau Cocó i Berenguer Filell, en representació de la Universitat de la vila, vengueren a Pere Carmançó de Castelló, pel termini abans exposat, la barra dels ponts al preu de 73 lliures i 5 sous. Al mateix temps expressa les diferents quantitats que s'han de pagar per aquest dret, segons els casos, i com determinades persones, com per exemple els jueus, o els animals són exempts de pagar. Curiosament també diu que qui passi per l'aigua també haurà de pagar. Millor que llegiu completa aquesta relíquia de la vila castellonina, que incorpora albarà en català (Famoso, 2008, 67-68): "Primerament, tota bèstia estranya ab aquel qui la menara qui pas par lo pont nou, ho per lo pont veyl, ho per l-ayga, ho per lo portal del molin del senyor comte, carregada, salvant de cavaller ho de clerge, pach per jorn un diner malgorès. Item bestia estranya que no sia carregada i pas per los dits ponts, ho per l-ayga, ho per lo dit portal ab aquel qui la menara pach una mayla malgorosa. Item tot cavalcador estrany qui pas per los dits lochs entran ho hixen pach un diner malgorés. E en aysó no és enteza béstia qui no port bast o cela, empero entenen que pach euga, salvant en temps de batre, una mayla malgoresa. Item tota persona estranya qui sia de etat de XIII ayns a munt qui entri per lo portal del pont nou, ho del pont veyl, ho per lo portyal dels molins del senyor comte carregada o sens carrega pach lo jorn, salvant mésseguers qui no paguen, cor una vegada a la entrade, una mayla malgoresa. Item tot hom o fembra de la vila qui escha de la vila carregat o carregada de pex per vendre fora la vila, et pas per los ponts, ho per l-ayga, pach una mayla malgoresa. Emperò no entenen que aquesta barra pach res neguna bèstia menuda, ni bèstia bivina estranya o privada, ni nengun jueu de la vila de Casteylon, ni nenguna bèstia qui aport pera ho altres bens a la gleya, ho als ponts, ho al espital, ho ordens de la vila, ni cavaller, ni cleguer, ni escuder, ni altre missageseu, ni bèstia lur, ni altra besta qui port sens loguer gran, ho altres béns de cleguer ho cavaller. Encara

16. AHG, fons de Castelló, not. Bernat de Junquera, vol. 365, any 1322.

entenen que si alcuna persona ho besta entrara ho eixia per anbós los dits ponts, ho per lo portal del molin del senyor comte en un die, que no pach cor una vegada entre tot lo jorn. Entenen emperó que tot hom qui aia acustumat d-entrar per los dits ponts ho per l-ayga i mudad cascum per altre lochs pasan per l-ayga que sia tengut de pagar la barra".[17] El tema de la barra dels ponts a castelló d'Empúries és un tema molt interessant per conèixer molt millor la història de la nostra vila.

Reestructuració total del pont

Aprofitant que el pont Nou (barriada sant Marc) ja donava solució al pas sobre la Muga després de la greu ruptura del primer terç del segle XIV, a la qual m'he referit abans, es buscaren temps i diners per a realitzar una nova obra en el pont Vell. Aquesta esdevingué un disseny nou, que marcà un abans i un després. Considero que la ruptura que havia tingut vers l'any 1312 degué ser molt important i degué deixar-lo en un estat lamentable. Així ho demostren algunes partides de pedra comprades a la pedrera de Vilamacolum. Una d'elles és molt significativa: la compra de 200 lloses per l'enllosat damunt del paviment de l'arcada,[18] feta nova vers l'any 1317, seguida d'una nova compra de pedra quatre anys més tard.

En definitiva, reparacions molt seguides, que donen a entendre els danys del pont, i que acabaren amb un canvi d'estratègia arquitectònica i un canvi estructural de l'obra. La meva hipòtesi és que, un cop reconstruït, el pont es prolongà, el llit del riu s'eixamplà i es construïren nous terraplens.[19] A partir d'ara el pont sumarà set arcades, les quatre del tram primitiu més tres en el nou. La raó d'aquesta nova amplada serà per a donar més capacitat i menys acceleració a les aigües en el moment d'escolar-se pels ulls del pont. La unió dels dos trams, el nou, amb un estil ajustat al

17. AHG, fons Castelló, not. Bernat de Junquera, vol 111- 22v, any 1324. La còpia d'aquest document em fou cedida per l'amic Josep M. Gironella, al qual agraeixo la deferència.
18. El meu càlcul em porta a una superfície d'uns 22 m², per la qual cosa crec que es tractaria d'una arcada petita.
19. En cas de mugades grosses aquests terraplens o motes s'havien de vigilar. Generalment eren dos o tres experts els que controlaven de nit la pujada del riu, i els costos eren sufragats per la Universitat. Una mostra la tenim en un document del 1429: "*...custodiando motas ripparie eiusdem villa, ut nom frangerenturper magnam inundacionen aquarum que vignerunt dictis diebus et noctibus*". AHG, fons de Castelló, not. Claveria. També es troben registrats en els llibres de comptes de la Universitat de Castelló diferents pagaments per aquesta feina al llarg dels segles.

romànic de transició, i el primitiu, que hagué de ser fortament reparat, es va haver d'ajustar a un disseny únic i que formés un sol bloc. A més, també comportà alçar el tram mig del pont per a donar un nou coeficient de pendent, tradicional en la construcció dels ponts medievals.

L'obra degué ser llarga i costosa i els moviments de terres buscant l'eixamplament del llit del riu foren realment importants. Aquests segurament es produirien després de construir el nou tram, per tal de poder treballar en terreny sec.

Poc temps durà la seva prestació, ja que uns quaranta anys després, el 1387, el pont va patir noves ruptures a causa d'unes greus inundacions, que també afectaren el pont Nou. Per aquest motiu, el rei Pere III va autoritzar als cònsols de Castelló a crear nous impostos per a poder sufragar les despeses que ocasionaran les obres (Pella, 1883, 531). El cas és que als anys 1405 i 1411 s'estava reparant i construint de nou un pilar forà i una nova arcada, la qual crec que és la que actualment es troba en el llit del riu. Les restes d'aquesta han permès calcular el seu radi, per la qual cosa sabem que tindria una llum de 15 m i una amplada de 3,30 m, arcada que crec que seria pariona d'una altra, de mides semblants. El treball a mitja canya en les dovelles de la cara de tramuntana, el perfil ajustat i el picat d'aquestes em porten a creure que es tracta d'un treball posterior a la primera fàbrica (Fig. 3). És possible, doncs, que tingués relació amb la que s'estava picant l'any 1411, en la qual treballava com a "*lapicida*" i mestre d'obres el castelloní Joan Canelles, "*proficiendo in vicha nova pontis veteris dicte villa*", que rebé 10 lliures del cònsol i clavari de Castelló Pere Marcet.[20]

El 8 d'octubre de 1421 va tenir lloc una altra gran inundació, que coneixem per la descripció que en va fer el notari de Castelló Onofre Caxàs en un manuscrit, *Notabilium rerum diversarum,* que el segle XIX es trobava en poder de l'historiador J. Botet i Sisó, i que fou publicat a la *Revista de Girona* de l'any 1880. Aquest ens fa saber, de manera minuciosa, quins foren els danys provocats per l'aiguat, des de Besalú fins al mar, i que també afectaren el pont de Castelló.

Potser els aiguats l'haurien deixat prou malparat, ja que pocs anys després encara s'estava treballant al pont. Ara el mestre d'obres és el castelloní Antoni Queixàs, que reconeix a Bernat Jofre, procurador de l'obra del pont Vell, el pagament de 49 sous malgoresos per 14 jornals –"*picando*

20. AHG, Castelló, *Liber Claveria*, 5 de setembre de 1411. Joan Canelles era un important mestre de cases de la vila.

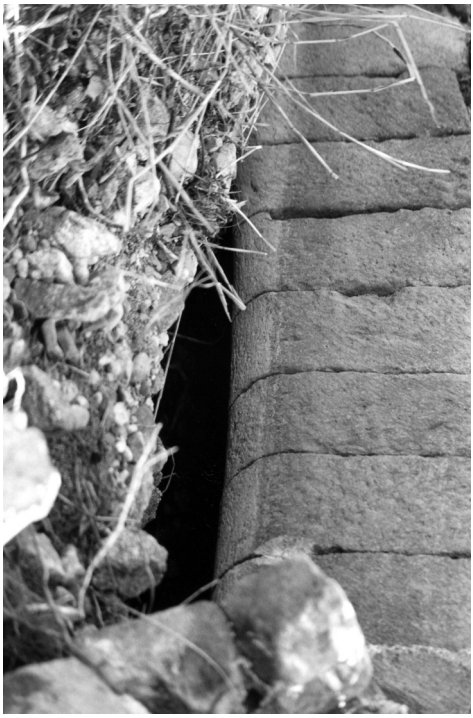

Figura 3. Detall de l'excel·lent treball del picapedrer, en el qual es pot veure les dovelles que formen l' arcada rebaixades a mitja canya. (Foto de l'autor; setembre, 2005).

lapides"–, a raó de 3 sous i 6 diners per dia.[21] El desembre del mateix any es compren 56 pedres de cantó als picapedrers de Torroella de Fluvià, Pere Baliarts i Antoni Torró, que reconeixen al procurador abans esmentat el pagament de "*sex denarios malgurienses pro quolibet cantono*", a raó de 6 diners per cada pedra, i 32 sous i 8 diners per portar les dites pedres de la pedrera de Vilamacolum fins al pont, a raó de 7 diners per cada cantó.[22] Encara el 1428, concretament el dia de la festa de la Candelera, un important terratrèmol va sacsejar el pont i tota la població de Castelló, la qual va patir la mort de sis persones (Fonseré, 1971, 186-189).

El 12 d'octubre de 1444 va tenir lloc una nova ruptura del pont: "*quasi in media nocte sequenti, vignit magna inundacio aquarum, et quondam archus pontis veteris, et duo archi maioris pontis novi Castilionis cenderunt*". Construïda la nova arcada, el pont durà poc més de segle i mig, després passà a convertir-se en pedrera de la Universitat de Castelló d'Empúries.[23]

21. AHG, fons de Castelló, not. Sabater, vol. 1201, agost de 1426.
22. AHG, fons de Castelló, not. Sabater, vol. 1201, desembre 1426.
23. L'aprofitament i la venda de pedres i replè era un fet habitual a Castelló, fins al segle XIX.

La confusió amb el que avui coneixem com a pont Vell

L'ampliació del pont Vell a la qual m'he referit i les referències documentals sobre aquest han portat molts historiadors a confondre aquest pont amb el que ara anomenem pont Vell. En el llibre sobre el pont Vell de Castelló, ja expresso la meva opinió al respecte (Famoso, 2008). Es tracta, de fet, de dos ponts diferents, que ja reconeix Pella i Forgas: "*dos puentes goticos menores que el de Perelada, que fue el puente más soberbio del Ampurdan, se veían en los pasos de la Muga*", (Pella, 1883, 531).

Francesc Montsalvatge es refereix a la construcció d'un pont sobre la Muga pel comte Ramon Berenguer (1341-1364), en el context de les obres i les millores que va fer a la vila, com ara la reparació dels portals i les muralles (Montsalvatge, 1917, 191). Aquesta notícia entronca amb una altra donada uns anys abans per Pella i Forgas, extreta dels protocols del notari Podiola, i que fa referència al pagament rebut pel mestre d'obres Berenguer Brunet el 16 de novembre de 1354 pel que faltava cobrar de l'obra del pont Nou de Castelló (Pella, 1883, 531).

Aquestes dues dades, que coincideixen en temps de Ramon Berenguer, són les que han fet que la historiografia local identifiqués l'obra amb el que avui anomenem pont Vell.[24] El cas, però, i com expressaré a continuació, és que aquest ja es trobava edificat a final del segle xiii. Aleshores, quin seria el pont que manà edificar Ramon Berenguer? Crec que es tracta d'una refacció del pont Vell del pas de Sant Pere i la seva prolongació.

El pont Vell del camí a les Vernedes, mare de la Font, Fortià, Figueres

Amb l'encàrrec del projecte d'aquest pont i la realització de l'obra portada a terme per la Universitat de la vila es posaria un gra de sorra més per a l'engrandiment d'obres civils a Castelló d'Empúries. Aquest pont fou promogut, principalment, per l'expansió comercial i econòmica, que buscava noves vies de comunicació.

Un gran impulsor d'aquesta obra fou el castelloní Castelló Moler, de la rica família dels Moler, la qual també costejà la capella de Sant Marc al costat del pont. Ell mateix fou confrare major del pont. Sembla que hauria estat el cap visible del consell administratiu de l'obra: els cònsols de Castelló li

24. Un cop la ruïna del pont Vell fou definitiva, el pont Nou de la barriada de Sant Marc passà a conèixer-se com a pont Vell.

demanen "*cantonum lapidem, opus ponte novo castilione*";[25] això era l'abril de l'any 1279. Aquest és el document més antic que tenim de l'obra del pont.[26] En aquest mateix any, altres documents esmenten que dita obra es troba en procés constructiu i fan referència a deixes o donacions. Tots aquests documents situen Ponç Hug IV (1277-1331) com el comte d'Empúries relacionat amb l'obra del pont.

El pont que veiem avui dia no té res a veure amb el construït a final del segle XIII. Tot ell era de pedra, amb nou arcades, i amb unes característiques tècniques que el feien altament interessant, sobretot per a conèixer l'arquitectura d'un pont d'aquesta època. Al respecte, dono un seguit de dades hipotètiques, les quals he calculat intentat d'ajustar-m'hi al màxim. Considero que el pont tindria una amplada d'uns 3,60 m per una llargada de 118 m i que en la seva fàbrica s'haurien utilitzat 14.029 pedres picades de la pedrera de Vilamacolum, a més de 784 m^3 de replè, 117 m^3 de calç, 274,42 m^3 de sorra i aigua. Caldria aquí lloar el treball fet pels paletes a l'hora de rejuntar les 5.186 juntes que tindria el pont. Ajuda a comprendre aquestes dades si ens atenem a la reconstrucció hipotètica del pont. (FAMOSO, 2008, 56-64)

Unes desenes d'anys després que el pont fos operatiu va patir la primera important fractura, concretament l'any 1322. No vull donar aquí una relació d'aiguats ni tampoc de ruptures del pont, les quals el portaren molt ràpidament a la seva decadència, només vull incidir en les errades arquitectòniques que les provocaren, subjectes, sobretot, a les característiques de l'estil que imperava en aquells moments. Al pont, li faltava tenir les arcades amb mes llargada i alçat per a poder engolir l'aigua i les restes de vegetació que es desplaçaven amb les mugades. Per solucionar aquest problema, els enginyers romans feien els pilars més o menys alts en funció del cabal del riu. L'arquitectura del nostre pont, però, només fou una còpia romana en els arcs de mig punt; pel que fa a la resta no tingué l'encert dels seus enginyers.

Avui, com tots sabeu, el pont té 7 arcades, de mides desiguals, recollides pel poeta Carles Fages de Climent: "pont de set arcades vestit de set anyades". En realitat, però, les arcades s'obraren de forma conjunta al segle XVI,[27] de la mateixa manera que en segles anteriors les ruptures dels pilars o arcades foren reparades totes elles seguint el mateix model. A partir del segle XVI, però, les posteriors reconstruccions es feren tot aprofitant els pilars caiguts, tombats o simplement desplomats, manera de procedir que donà lloc a l'arquitectura actual.

25. Es refereix a pedres per fer cantó en la reparació del portal de Peralada, al carrer de Santa Maria.
26. AHG, fons notarial Castelló, not. Pere Serra-2, 12, 25 d' abril 1279.
27. El 1538 trobem al Consell de la vila prenent l'acord d'arranjar un pilar i les arcades del pont.

Referent a la barra del pont, els primers documents dels quals disposo són del segle XIV, als quals ja m'he referit en tractar de la història del pont del pas de Sant Pere. Un dels darrers és de l'any 1834, en el qual es fa referència a la petita garita que hi havia per a sopluig del burot i del treball d'aquest per tenir cura de posar i treure la cadena que tancava el pont després de cobrar el pontatge. Per un altre document de 1864, sabem que amb els diners de la barra s'havien obrat dues fonts públiques: una a la plaça de les Monges i l'altra prop de l'antic convent de Santa Clara.

D'aquest pont no donaré més notícies històriques i dades arquitectòniques sobre la seva evolució constructiva atès que ja han estat recollides en una publicació anterior (FAMOSO, 2008). Només voldria afegir una notícia que en el moment d'escriure el llibre no coneixia: es tracta d'una proposta de reparació del pont feta a la Universitat de Castelló d'Empúries, l'1 de gener de 1778, per Romualdo Villar, arquitecte de Figueres, i Antoni Casadevall, arquitecte de Castelló, que consistia a tirar a terra i fer nova una arcada i allargar el pont amb tres arcades més en el tram de ponent. La precarietat de les arques municipals no va fer possible la proposta arquitectònica formulada inicialment pels reconeguts arquitectes.

Els ponts dels recs dels molins

En el segle XIV, el comte Pere I, conegut com l'infant Pere, continuà la gran expansió econòmica i social iniciada pels seus antecessors amb importants obres, com per exemple les salines i la construcció d'una xarxa hídrica, que li donaria el monopoli de la indústria molinera i la salinera (GIRONELLA, 2010, 28-33). Això implicà la futura construcció de diversos ponts damunt d'aquestes artèries hídriques. Les relaciono a continuació:

Ponts dels recs dels molins fariners, d'una sola arcada (segles XIV-XVIII)

1. Pont de Vilanova, al camí de Vilanova a Castelló d'Empúries
2. Pont del puig Ricart, al camí a les terres de l'estany de Vilanova
3. Pont de la Rajola, al camí dels Aspres
4. Pont de Sant Joan, al camí dels Erms cap a Pau, Vilaüt
5. Pont de la Mercè, al camí cap al convent dels mercedaris, cementiri jueu, etc.
6. Pont del molí, al camí dels Horts, portal de la Gallarda, Pabordia, etc.
7. Pont de Sant Francesc, al camí al pla de Matamala, cap a l'Estany, etc.
8. Pont del convent de Sant Francesc, pas de la Muga, cortal Grimall, camí de Roses

Ponts damunt la Muga nova i l'Estany (segles XVIII-XX)

1. Pont Llarg, al camí del Vernar de baix a l'Arenal
2. Pont del rec d'en Freixe, al camí de l'Estany
3. Ponts damunt els recs de l'Estany, (tres), al camí nou cap a Palausaverdera
4. Pont en el rec del Torn, al camí des del rec d'en Freixa al Madral

Ponts damunt dels recs dels molins drapers, d'una sola arcada (segles XIII-XVIII)

1. Pont de la Colanja, al camí antic de Vilanova de la Muga
2. Pont del Maldiner o dels Conangles, al camí cap als Conangles
3. Pont Ledó o de Sant Marc, al camí cap al pont Nou, al barri de Sant Marc
4. Pont de la Cisterna,[28] al camí cap a la Muga i el barri de Sant Marc
5. Pont de na Boscha, al camí cap al pas de les Escales
6. Pont de Santa Clara, al camí cap a Sant Pere Pescador
7. Pont d'en Marnall, al camí cap al clos d'en Sabater i Santa Clara
8. Pont del camí de Roses, al camí cap a Sant Francesc, al molí de baix, etc.

Pont damunt del rec d'en Gomerella o rec destil·lador (segle XVIII)

1. Pont d'en Gomerella, al camí cap al pla de Santa Maria, la Muga nova, etc.

Ponts damunt el rec Corredor (segles XVI-XVIII)

1. Pont d'en Daniel, pont i camí dins la mateixa propietat, al cortal Cellers
2. Pont de la Gallinera, al camí cap a les Closes, l'estany de Copons, Riumors
3. Pont de la Comtessa, al camí de Sant Pere Pescador

Ponts del rec dels Salins (segles XVIII-XIX)

1. Pont d'en Saharri, al camí cap al Vernar de baix, closa de la Vila
2. Pont dels Salins, al camí cap al Poliol, a l'Estany, la Rubina, Roses, Palau, etc.

28. Desconec el nom original del pont i en proposo aquest atès que es trobava davant l'hort de la cisterna al segle XVII. Aquesta cisterna avui es troba dins d'una propietat privada.

Ponts damunt les boques de l'Estany (segles XIV-XIX)

1. Pont davant la fita de l'Estany,[29] al camí de Roses, Palau, la Rubina, etc.
2. Pont del Tec, al camí de Roses, Palau, la Rubina, etc.
3. Pont del Tamariuà, al camí de Roses, Palau, la Rubina, etc.
4. Pont de la Rajoleria, al camí cap a la Rubina, els Fangassos, el Grau, la platja
5. Pont de la Gola, al camí cap al puig de les Parets, la Rubina, rec Nanser
6. Pont petit, al camí de Roses, Palau, Santa Margarida, la Garriga
7. Pont de l'estany, al camí de Palau, Roses, Santa Margarida, la Garriga

Pont Major o de l'Estany (segle XIV)

Per iniciativa dels cònsols de Castelló d'Empúries i sota el mandat del comte Ramon Berenguer (1341-1364) es construí el camí d'anar de Castelló a Roses, així com un pont damunt d'un gran braç d'aigua que s'escolava de l'Estany cap al mar. Sabem que el 5 de juny de 1342 es concedí llicència a Bernat Feliu per tal que pogués tenir una barca i passar la gent d'una riba a l'altra (FAMOSO, 2006, 91); per aquesta nota sabem que el pont encara no era construït. Sembla, però, que a l'abril de 1359 el pont ja seria operatiu, atès que al maig del mateix any Mateu Albanyà, fuster de Castelló, reconeixia haver rebut del batlle de l'Estany 30 sous i 4 diners malgoresos per fer les portes que tancaven el pont de l'Estany (GIRONELLA, 2010,101). Es tractaria d'una edificació damunt la primera arcada que donaria sopluig a la persona encarregada de manipular les aigües de l'Estany i, possiblement, cobrar la barra. Un any més tard el fuster Bernat Roca reconeix haver cobrat del mateix batlle la feina de fer tres portes (comportes) per a les boques (arcades) del dit pont (GIRONELLA, 2010, 101). En aquests moments sí que podem donar per acabat el pont, a la construcció del qual s'havien integrat aquestes portes, que havien de ser reixades per deixar passar l'aigua en els dos sentits.

29. En el tram de camí que anava des de la punta del Salinar (avui rec dels Salins) fins al camí de la Rubina (davant del puig de la Rajoleria, avui la Llar) hi havia l'estany Det, a tocar les salines dels comtes d'Empúries. Aquest estany s'alimentava per una boca d'aigua de l'estany Major que tenia la sortida entre el mas Tec i el camí de la Rampa (actual bugaderia). Crec molt probable que en aquest lloc fos construït un pont d'una arcada ja en el segle XIV i que, completament modificat en el segle XIX, correspondria al pont que he batejat com a pont davant la fita de l'Estany. El mateix podria tenir relació amb una obra de reparació o construcció d'un pont en el camí de Roses portada a terme per Bartomeu Albanyà el setembre de l'any 1361 (GIRONELLA, 2010, 237).

Dos anys més tard, concretament el 10 de desembre de 1362, es paga un salari per a la construcció de tres portes;[30] crec que es tracta de la incorporació d'una millora per a la retenció o l'obertura de les aigües, segons convingui. La seva funció principal era deixar passar el peix de dues aigües cap a l'Estany a la primavera i la tardor, i retenir-lo a l'Estany fins a la seva captura en aquestes mateixes portes, possiblement a través d'unes grans xarxes. Així mateix ho descriu el funcionari, escriptor i viatger Francisco de Zamora quan passa per damunt del pont el 27 de setembre de l'any 1787. Havien passat més de quatre segles i el procediment era el mateix.

El 31 de juliol de 1505 es començaren les obres per fer la caseta de l'Estany, just a tocar del pont. Una setmana després, i de forma conjunta, també es va començar a reparar el pont. En "Mateu Verd mestre d'obres del senyor infant", tal com diu el document, fou l'encarregat de fer les obres del pont i la casa, que començaren el 7 d'agost i s'acabaren el 29 de setembre. La major part dels dies hi treballaren el mestre d'obres, quatre homes i un manobre, i també un matxo. La feina principal consistia a arrancar, traginar i tirar pedra (fer paret), i fer morter. El cost de les obres fou de 42 lliures, 16 sous i 7 diners, i el cost total, inclosa la caseta de l'Estany, fou de 88 lliures, 19 sous i 1 diner.[31] (Fig. 4)

Figura 4. Dibuix del pont de l'estany de Castelló d'Empúries, en aquest vegem de forma aproximada la seva arquitectura. ADM, fons Empúries. Llibre de l' estany de Castelló, *num. 10633, juliol de 1505.*

30. Aquestes portes serien posades a la cara de llevant del pont, mentre que les descrites anteriorment ho serien a la cara de tramuntana.
31. ADM, fons Empúries. *Llibre de l'Estany de Castelló*, núm. 10.633, juliol de 1505.

Aquest pont, concebut a iniciativa dels cònsols, tenia tres funcions. La primera i principal era unir el camí Nou amb el Vell que venia de Roses i passava vora l'Estany, camí que ha pervingut fins a dia d'avui. La segona funció, també molt important per a l'economia comtal, era la pesca que donava l'Estany, al mateix temps que es regularien les aigües de l'Estany amb les comportes.[32] La tercera era la de cobrar el dret de barra. El mes de febrer de 1369 el comte Joan I d'Empúries autoritza a posar de nou barra en el camí d'anar a Roses i a conservar-lo i reparar-lo amb el fruit d'aquesta, sota l'administració dels cònsols. Aquest impost comportà moltes raons amb els veïns de Roses que el 1402 el deixaren de pagar; més tard es tornà a fer efectiu, per tornar a ser suprimit un temps després i restablert de manera estable pel rei Alfons l'any 1457 (Bassas, 1917, 16).

Encara el pont no tenia 100 anys de vida quan l'exèrcit reial posà setge a Roses en la qual fou la primera guerra Remença i en el pont de l'Estany es va desencadenar una aferrissada lluita en la qual resultaren ferits, entre altres, el comte d'Empúries i Pere de Rocabertí (Díaz, 1991, 63). És molt probable que la lluita fos la causa principal de la reparació portada a terme uns anys més tard per Mateu Verd, a la qual ens hem referit anteriorment.

Els pontarrons (segles xiv-xviii)

Els Pontarrons de Sant Pere, al camí de Sant Pere Pescador (segle xiv)

Al respecte del camí de Castelló a Sant Pere Pescador i d'aquí a Empúries, que segurament té una antiguitat romana i que a la baixa edat mitjana fou molt transitat, la solució més adient i menys costosa per a solucionar el problema de la inundació freqüent amb aigües quasi mortes a la zona d'aiguamolls, de vegades amb una important alçada quan venien llevants, passà per fer-hi uns pontarrons. Aquests consistien en la construcció d'un mur de pedra, d'uns 3 m de llarg per poc més d'1 m d'alçada, disposat en sentit contrari al de l'aigua, amb la funció de trencaaigües, paral·lel al qual se'n fabricava un altre, entre els quals s'hi assentava un arc de mig punt. La volta estava formada per tres pedres –damunt de cada mur es col·locava una pedra de forma esfèrica que funcionava com arrancada de l'arc i la tercera pedra cloïa l'arc, formant una sola edificació–, mentre que l'ull no devia tenir gaire més de 5 pams d'amplada. Aquesta

32. L'any 1402 es trobaven a càrrec d'un tal Floreta (Pella, 1883, 562) i en aquest mateix any passen a mans de Bartomeu Bosch (Monsalvatge, 1917, 217).

construcció era ràpida i no necessitava cap cindri per a formar la volta. Als pocs metres d'un d'aquests pontarrons se'n disposava un altre i així fins a salvar tot el fondal. De forma simultània, a cada costat es formava un terraplè que tancava els extrems dels pontarrons. La solidesa d'aquests s'aconseguia atalussant-los, és a dir, donant un cert desplom a les arestes.

Per a la construcció d'aquests pontarrons trobem una important compra de pedres de la pedrera de Vilamacolum, que ens acosta a conèixer la composició i la fàbrica d'aquesta arquitectura. El 1319 es procedeix a la venda de 200 pedres de volta per a l'obra del pontarró de Sant Pere, amb un cost de 33 sous i 4 diners, i de 100 pedres fermadals de volta (correspondrien a la clau de la volta).[33] Aquestes pedres ens donarien el material necessari per construir entre quatre o cinc ulls. De fet, en un plànol del segle XV se n'hi compten 4 i en un plànol del segle XVIII, 12 (RIBAS, 2000, 47).

Pontarrons de Vilanova, al camí de Vilanova per les Motelles (segle XIV)

Aquests pontarrons, edificats en el camí de Vilanova de la Muga per salvar les aigües procedents del gorg Martell, ja es troben citats a l'any 1323.[34]

Pontarrons del pla de Roses, al pla de Roses, camí Nou (segle XVIII)

La desviació de la Muga cap a l'Estany a la segona meitat del segle XVII (RIBAS, 2000, 47) portà greus problemes al trànsit que anava en direcció a Roses. Les queixes eren continuades, tant per part de la població com també per l'exèrcit destacat a la Ciutadella de Roses. Atesa la precarietat de les arques locals, que impossibilità la construcció d'un pont, es va optar per solucionar-ho amb la construcció d'uns pontarrons. Construïts al segle XVIII, aquests ja no seguiren amb el model descrit anteriorment, utilitzat quatre segles abans, sinó que s'optà per un de més senzill i econòmic, que no tindrà la fermesa dels antics, i que obligarà a la Universitat de Castelló, uns anys més tard, a complementar-los amb un barquer.[35]

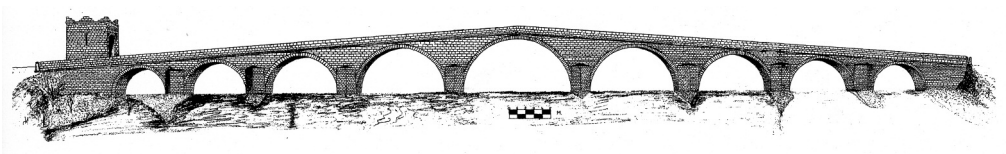

33. AHG, fons Castelló, not. Bernart de Junquera, vol. 2037.
34. AHG, fons Castelló, not. Bernart de Junquera, vol. 110, 31v.
35. AHCE, Llibre de comtes de registro de negocios.

BIBLIOGRAFIA

Bassas, A., *Els privilegis de Castelló i del comtat d'Empúries*, Barcelona, L'Avenç, 1917.

Diaz, N., *Roses. Una vila amb historia*, Ajuntament de Roses, 1991.

Famoso, S., *El pont vell de Castelló d'Empúries. Una memòria arquitectònica, constructiva i històrica del passat*, Ajuntament de Castelló d'Empúries, 2008.

Famoso, S., "Els camins d'anar a Roses i el pont de l'Estany", *El Salner, Butlletí del Grup Cultural Comtat d'Empúries* 12, (2006), 81-99.

Fonseré, E., *Recopilació de dades sísmiques de les terres catalanes (1100-1906)*, Barcelona, 1971.

Gironella, J.M., *Els molins i les salines de Castelló d'Empúries al segle xiv. La molta de cereals, al batanatge de teixits i l'obtenció de sal en una vila catalana baix medieval*, Barcelona, Fundació Noguera, 2010.

Gironella, J.M., "Les residències castellonines dels comtes d'Empúries al segle xiv", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 42, (2011), 251-261

Montsalvatge, F., *Los Condes de Ampurias vindicados*, Olot, 1917.

Pella, J. (1883), *Historia del Ampurdán* , Barcelona, 2a ed. facsímil, Olot, 1980.

Puig, A.M., "*La villa Castilione* en el *territorio Petralense*. La seva topografia urbana i el castell de Castelló", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 29, (1996), 48-77.

Ribas, P., "(Escrits sobre l'estany de Castelló)", *El Salner, Butlletí del Grup Cultural Comtat d'Empúries* 6, (2000), 41-48.

Soldevila, X., *Crèdit i endeutament al comtat d' Empúries (1330-1335)*, II Beca Jeroni Pujades de Recerca Històrica, Ajuntament de Castelló d'Empúries, 2008.